

BELOKONNAYA N. I. An emotional contact as a means of realization of a humane personal approach to primary schoolchildren in the process of studying.

Main regulations and principles of a modern humane pedagogy are determined in the article. There is also a characteristic of methods and ways which promote establishing an emotional contact between subjects of studying and educational process.

Keywords: humane pedagogy, emotions, emotional contact, the process of studying, junior schoolchildren.

УДК 378.041

Білоконний С. П.
КПІ ДВНЗ “Криворізький національний університет”

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено психолого-педагогічному аналізу поняття “толерантність”, подано сутнісні характеристики та функції толерантності, обґрунтовано важливість цієї особистісної якості.

Ключові слова: толерантність, толерантні стосунки, основні характеристики, функції, особистість.

Важливість виховання толерантності, як однієї із якостей гуманної особистості пов'язана з тим, що сьогодні перед суспільством, в першу чергу, постають цінності і принципи, необхідні для його загального виживання і вільного розвитку, тобто стратегія ненасильництва, терпимості до чужої позиції, цінностей, культури, ідеології, необхідності до взаємного порозуміння, пошуку компромісів у вирішенні будь-яких питань. Тому основою цивілізованих взаємовідносин мають стати здатність до гуманної поведінки у стосунках з різними людьми, уміння відстоювати свої права і свободи, не порушуючи при цьому права і свободи інших, готовність до конструктивної взаємодії та взаєморозуміння з людьми, незалежно від їхніх поглядів і поведінки.

Толерантність – важлива моральна якість особистості, завдяки якій спілкування між людьми стає виваженим, що сприяє знаходженню істини навіть у конфліктній ситуації. Це уміння жити в мирі і терпимості до різних людей, вірувань, позицій, здатність відстоювати свої права і свободи, і при цьому не порушувати права і свободи інших, готовність до конструктивної взаємодії та взаєморозуміння з людьми, незалежно від їхніх поглядів і поведінки як основи цивілізованих стосунків.

Все більше учених і педагогів схиляються до думки, що толерантність потрібно виховувати у дітей, починаючи з дошкільного віку. Саме у цьому віці закладаються вихідні моральні цінності, норми, відбувається розуміння цінності своєї постаті та інших людей, виховується толерантність, почуття солідарності й прагнення до співробітництва. Завдяки пластичності нервової системи, відкритості впливу дорослого, дитина у дошкільному віці інтенсивно засвоює різні знання про навколишній світ, вміння і навички його пізнання, починає активно засвоювати цінності суспільства, знайомитися з соціальними ролями (Ш. Амонашвили, Л. Виготський, А. Запорожець, Г. Люблінська та ін.). Отже, дошкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку моральних почуттів, емоційної чутливості, що лежить в основі формування гуманної особистості.

Актуальність проблеми виховання толерантності у дошкільників є досить природною. Адже саме на цьому етапі життєвого шляху дитина потрапляє у колектив (однолітків, дорослих), де зав'язуються взаєностосунки з представниками різних мікросоціумів, із різними традиціями, поглядами, життєвим досвідом і формуються комунікативні уміння й здібності. Як зазначає Т. Поніманська, важливо, щоб дошкільники зрозуміли: взаємини людей – велика цінність, їх треба підтримувати та збагачувати.

Фахівці вважають, що дитина дошкільного віку здатна до більш-менш свідомої поведінки, у неї розвивається відчуття реальності, вона здатна до початкового самопізнання, зацікавленості до оточення, до емпатії, елементарного аналізу та висновків, виявлення елементарного такту і культури взаємин. Тому мета виховного процесу дошкільного закладу полягає у тому, щоб сформувати у дитини вміння будувати взаєностосунки із соціальним середовищем на рівні емоцій, почуттів, думок, готовності до сприйняття різних людей, їхніх поглядів, звичаїв, традицій такими, якими вони є.

Ідеї толерантності обґрунтовані в працях видатних філософів, соціологів та педагогів, зокрема Хоми Аквінського, Платона, Вольтера, Г. Гегеля, І. Канта, М. Ганді, Г. Зиммеля, Г. Сковороди та ін. Порівняно з ХІХ століттям, проблема толерантності наприкінці ХХ і початку ХХІ століття виступає як одна із важливих у сучасній педагогічній науці.

Проблеми толерантності, безконфліктності, тактовності перебували в полі зору таких вітчизняних дослідників, як Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, О. Алексюк, В. Петрович, С. Савченко. Серед учених, які суттєво вплинули на розвиток проблематики виховання молоді в дусі толерантності, слід назвати В. Бочарову, Р. Валітову, Ю. Василькову, І. Гріншпуна, А. Мудрика, К. Пастушенко, О. Рибак, О. Романчука, В. Сітарова, О. Сухомлинську, О. Холостову, О. Швачко.

Дослідники І. Бех, С. Дем'янчук, Л. Завірюха, В. Калошин, Н. Петрук, В. Рахматшаєва, П. Степанов, В. Шалін акцентували увагу на питаннях розкриття педагогічного аспекту феномена толерантності.

Різні аспекти формування толерантної особистості розглядалися у дослідженнях О. Карякіної, Л. Колобової, М. Перепеліциної, Т. Поштарєвої, І. Пчелінцевої, Ю. Тодорцевої. Проблеми формування толерантних взаємостосунків знайшли своє відображення у роботах відомих психологів Б. Ананьєва, О. Асмолова, А. Мудрика, В. Мясичева, С. Рубінштейна, О. Скрипченка, В. Свідерського та ін. Дослідники Дж. Морено та К. Роджерс вивчали проблему толерантності на рівні міжособистісних стосунків.

Проблема гуманних взаємин дошкільників у науковій літературі розглядалася переважно у таких аспектах: роль спілкування в особистісному становленні дошкільника (Д. Ельконін, О. Кононко, М. Лісіна); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків (Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Л. Проколієнко, Л. Стрелкова); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, В. Котирло).

Аналіз робіт згаданих авторів свідчить, що всі вони, залежно від поставлених завдань, містять значний теоретичний та емпіричний матеріал. Разом з тим, недослідженим аспектом взаємин дітей дошкільного віку є формування толерантних стосунків.

Мета статті полягає у вивченні психолого-педагогічного аспекту поняття "толерантність", визначенні її сутнісних характеристик та основних функцій.

У науковому доробку Ш. Амонашвілі, А. Асмолова, В. Білоусової, А. Богуш, О. Коберника, Т. Кравченко, В. Кременя, В. Кузя, В. Маралова, А. Маслоу, Н. Побірченко, І. Рогальської, В. Сітарова, О. Сухомлинської та ін. акцентується на необхідності якомога раніше знайомити дітей з гуманістичними поняттями, моральними уявленнями, навчати доброті, виховувати в них відповідні особистісні властивості.

Найбільш сензитивним періодом розвитку у цьому плані є дошкільний вік. Саме в цей період у дитини відбувається перехід від егоцентризму до центрації як передумови знаходження свого місця в системі можливих точок зору, встановлення між іншими людьми та власним "Я" системи спільних і взаємних стосунків. Підтвердження цієї думки знаходимо у працях І. Беха, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Т. Поніманської та ін., які частково вивчали проблему виховання толерантності у дошкільників. Ширше цю проблему досліджували: Є. Оулер (прояви основ толерантних взаємостосунків дітей у дитячих садках Німеччини), О. Овсяннікова (виховання толерантності засобами мистецтва), В. Ашиков (розробка

програми виховання толерантності та основи культури миру в дошкільників) та ін.

Водночас, поза увагою дослідників опинилися питання виховання у дітей дошкільного віку толерантності як особистісного утворення, що набуває безпосереднього прояву у взаємостосунках із тими, хто поряд.

У теорії сучасного наукового знання виокремилися різні підходи до розуміння феномену “*толерантність*”. Поняття толерантності формувалося протягом багатьох століть і цей процес продовжується. При спробі дати наукове визначення толерантності виникають деякі труднощі, оскільки це поняття використовується у різних галузях знань: педагогіці, етиці, психології, філософії, політиці, теології, соціології тощо.

Розглянемо різноманітні підходи поняття “*толерантність*”.

У сучасній філософській літературі це поняття розуміється як терпимість до інших поглядів, звичок. В. Новічков розглядає толерантність як “духовне взаємопроникнення людей, що означає співпереживання труднощам і радощам життя іншого, емоційну співучасть у його житті” [1, с. 86-87]. Толерантність як позиція, як властивість особистості означає свідому відмову людини від намагань шукати ворогів серед навколишніх людей.

Н. Якса поняття “*толерантність*” розглядає у соціально-філософському значенні та розуміє його як “певну соціальну якість міжлюдських відносин, а також окремих індивідів чи груп, які характеризуються установкою на доброзичливе сприйняття “іншого”, бажання не лише зрозуміти, але й, за можливістю прийняти традиції, культуру, переконання, вірування, інтереси, цінності і т. ін. цього “іншого” [2, с. 146].

У “Політологічному енциклопедичному словнику” поняття толерантності розглядається таким чином: “*Толерантність* – різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами-індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якими сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях” [3, с. 661]. Поява терміна “*толерантність*” у політичній теорії та практиці характерна саме для сучасного стану світового співтовариства, коли люди (у т. ч. державні й політичні діячі) все більше розуміють необхідність установлення цивілізованих, дружніх взаємовідносин між різними народами і країнами.

О. Грива толерантність розуміє як “повагу і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатовимірності і різноманіття людської культури, норм та вірувань” [4, с. 9]. В основі толерантності, зазначає вчена, знаходиться позитивне значення власної унікальності та унікальності іншої особистості. На думку дослідниці, толерантна особистість – це особистість, яка поважає і визнає рівність людей і народів,

відмовляється від домінування і насильства, визнає багатовимірність і різноманіття людської культури, норм, вірувань та відмовляється від абсолютизації однієї точки зору, центрації цього різноманіття. Дослідниця визначає такі головні якості *толерантної особистості*:

– готовність до прийняття інших такими, якими вони є, взаємодії з ними на основі згоди;

– орієнтація на конструктивну взаємодію з іншими членами суспільства;

– самостійність, критичне мислення, когнітивна складність до посибілістського мислення, що допускає іншість та багатоваріантність;

– здатність до змін та відкритість до нового, спроможність до інноваційної діяльності [4, с. 13].

О. Швачко, О. Садохіна поняття “толерантність” розглядають як “новий формуючий напрямок загальної педагогічної теорії і практики, в завдання якого входять: дослідження процесів виховання і освіти різних вікових груп; створення умов саморозкриття і самореалізації особистості; формування особистої відповідальності кожного за свої дії та вчинки”.

На думку науковців, толерантність – це почуття терпимості та шанобливого ставлення до культури та думок інших людей, які не співпадають із власними. В. Лекторський пропонує чотири можливих моделі розуміння толерантності:

Перша модель толерантності – “Толерантність як байдужість”. У цьому випадку толерантність виступає як байдужість до існування різних поглядів і практик, оскільки останні розглядаються як неважливі перед основними проблемами, з якими суспільство має справу. Отже, ця модель передбачає існування думок, істинність яких ніколи не може бути доказана (релігійні погляди, специфічні цінності різних культур, особливі етнічні вірування і переконання тощо).

Друга модель – “Толерантність як неможливість взаєморозуміння”. Згідно з цим осмисленням толерантності релігійні, метафізичні погляди, специфічні цінності тієї чи іншої культури не є чимось другорядним для діяльності людини і для розвитку суспільства. Толерантність тут виступає як повага до іншого, але разом з тим як неможливість зрозуміти його і з ним взаємодіяти.

Третя модель – “Толерантність як поблажливість”. У цьому розумінні толерантність виступає як поблажливість до слабкості інших, яка поєднується з деякою долею презирства до них. Наприклад, я змушений терпіти погляди, неспроможність яких я розумію і можу показати, але вступати в критичну дискусію з такою людиною немає сенсу. Відмінності в цій моделі допускаються, але водночас не визнаються, а лише сприймаються, фіксуються. Тут толерантність не включає в себе цінність

іншого; якраз навпаки, це є ще один, можливо, більш витончений і вишуканий метод ще більше посилити підпорядкування іншого.

Четверта модель – “Толерантність як розширення власного досвіду і критичного діалогу”. Толерантність у цьому випадку виступає як повага до чужої позиції в поєднанні з установкою на взаємні зміни позицій у результаті критичного діалогу [5, с. 46-53].

Сучасні науковці (О. Безкоровайна, І. Бех, Т. Білоус та ін.) визначають сутність поняття “толерантність” та формулюють його розуміння як педагогічного явища. Вони наголошують на тому, що толерантність є комплексною особистісною якістю, що підлягає цілеспрямованому вихованню під час особистісної взаємодії і спілкування; володіння моральними принципами та прийомами спілкування; здатність до цілісного сприйняття “іншого” з розумінням його специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; емоційно-вольову готовність до критичного діалогу з “іншим”; здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; здатність критично ставитись до себе як до “іншого” для подальшого особистісного самовдосконалення.

Толерантність у проекті Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності науковцями (О. Сухомлинською, М. Боришевським, К. Черноу, І. Тараненко, С. Рябовим) визначається як терпляче ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань і позицій та є обов’язковою умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою.

У науковій літературі на противагу терміну “толерантність” існує протилежний термін – “інтолерантність” чи “нетерпимість”. В основі інтолерантності лежать переконання, що погляди, образ життя стоять вище за погляди інших людей. Тобто інтолерантність трактується як неприйняття іншого через його інакшість (інакше виглядає, думає, поводить ся).

На думку О. Садохіна, основними формами прояву інтолерантності є:

- 1) образи, насмішки, вираження зневаги;
- 2) негативні стереотипи, упередження, забобони, які ґрунтуються на негативних рисах та якостях;
- 3) етноцентризм;
- 4) дискримінація за різними підставами у вигляді позбавлення соціальних благ, обмеження прав людини, штучна ізоляція в суспільстві;
- 5) расизм, націоналізм, експлуатація, фашизм;
- 6) ксенофобія у формі етнофобій, мігрантофобій;
- 7) паплюження релігійних та культурних пам’яток;
- 8) вигнання, сегрегація, репресії;
- 9) релігійне переслідування [6, с. 315-316].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що існують такі типи толерантності:

I. За спрямованістю:

– зовнішня толерантність (до інших) – сформоване переконання, яке дозволяє особистості припускати наявність у інших власної позиції; наявність здатності розглядати конфліктну ситуацію з різних поглядів, урахувати різні аспекти та аргументи (зовнішня толерантність як соціальна якість характеризує культуру відносин у суспільстві, побудовану на таких принципах, як відмова від насилля, прийняття іншого, слугування законам, а не волі більшості тощо);

– внутрішня толерантність (внутрішня стійкість) – здатність зберігати рівновагу у різних несподіваних ситуаціях: конфлікт, невизначеність, ризик, стрес; приймати рішення і діяти в цих умовах, навіть якщо невідомі всі факти й можливі наслідки [7, с. 129];

II. За розвитком толерантності в особистості:

– природна толерантність – передбачає відкритість, допитливість, довірливість (вона властива маленькій дитині і не асоціюється з якостями її “Я”, оскільки процес становлення особистості ще не привів до розподілу індивідуального і соціального досвіду; дозволяє маленькій дитині сприймати батьків у будь-якому вигляді, навіть у разі жорстокого поводження з нею: з одного боку, це створює психологічну захищеність і дозволяє зберігати позитивні стосунки у сім’ї, але з іншого боку, – руйнує формування особистості, оскільки знижує здатність адекватного сприйняття себе, свого досвіду, почуттів та переживань);

– моральна толерантність – означає терпимість, що асоціюється з особистістю (зовнішнім “Я” людини) (притаманна більшості дорослих людей та проявляється у бажанні стримувати емоції, використовуючи механізми психологічного захисту, тобто людина лише ззовні не проявляє нетерпимість, яка залишається у неї всередині);

– етична толерантність – передбачає сприйняття й довіру, що асоціюються із сутністю або внутрішнім “Я” людини (вона включає як повагу до цінностей інших, так і сприйняття власного внутрішнього світу, що надає особистості перевагу не боятися й витримувати напругу та конфлікти).

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволив нам виділити такі функції толерантності:

– *креативна* – забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності; створює умови для безпечного прояву дивергентності, творчої активності; створює умови для творчого самоствердження;

– *регулювальна* – дозволяє стримувати неприязнь у поєднанні з відкладеною позитивною реакцією або замінити її на позитивну; підказує

конструктивний вихід із конфліктних ситуацій; орієнтує стосунки на збереження рівноправності, поваги, свободи;

– *виховна* – забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії і досвіду людства в цілому; є досконалим зразком організації життєдіяльності у соціумі; забезпечує успішну соціалізацію; розвиває моральне розуміння, співпереживання, вміння лояльно оцінювати вчинки інших;

– *культурозберігальна* – забезпечує збереження і примноження культурного досвіду групи, етносу, суспільства;

– *мирозабезпечувальна* – визначає багатомірність середовища й різноманітність поглядів, забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, які відрізняються один від одного за різними ознаками; служить суспільним гарантом недоторканності і ненасильства щодо різного роду меншин;

– *психологічна* – служить основою для нормалізації психологічної атмосфери у групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки); формує й розвиває етнічну самосвідомість; забезпечує етнічну і соціальну самоідентифікацію; підтримує й розвиває самооцінку особистості, групи; знижує поріг чуттєвості до несприятливих факторів;

– *соціально-комунікативна* – розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння; дозволяє встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп, іншого світосприйняття;

– *феліцитологічна*: дозволяє отримати людині щастя (задоволення) від спілкування з різними представниками суспільства, усвідомити свою індивідуальність, сприяти визнанню себе іншими.

Аналіз наукової психолого-педагогічної та методичної літератури, наш спостереження дозволяють зробити висновки про те, що до провідних принципів толерантності належать такі:

– рівність між представниками різних народів (рівний доступ до соціальних благ для всіх людей незалежно від їх статі, раси, національності, релігії чи приналежності до будь-якої іншої групи);

– взаємна повага, доброзичливість і терпиме ставлення всіх членів суспільства до представників інших соціальних, культурних, релігійних груп;

– відмова від насилля як неприйнятної засобу залучення людини до будь-якої ідеї;

– рівні можливості для участі у політичному житті всіх членів суспільства;

– гарантоване законом збереження і розвиток культурної самобутності та мов національних меншин;

– реальна можливість дотримуватись традицій усіх культур, представлених у суспільстві;

– свобода віросповідання за умови, що це не ущемляє права і можливості представників інших конфесій;

– співпраця і солідарність у вирішенні спільних проблем;

– відмова від негативних стереотипів у сфері міжетнічних та міжрасових відносин і у стосунках між статями.

Декларація принципів толерантності пропонує тлумачити поняття толерантність як повагу, прийняття й розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження й способів прояву людської індивідуальності. Толерантність – це гармонія в різноманітті. Вияв толерантності у повазі до прав людини означає право дотримання кожним своїх переконань та визнання такого ж права за іншими, але аж ніяк не терпиме ставлення до соціальної несправедливості чи відмову від своїх переконань. Толерантність передбачає визнання того, що люди за своєю природою відрізняються зовнішнім виглядом, статусом, мовою, поведінкою й цінностями і мають право жити у світі й зберігати свою індивідуальність. А погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Отже, поняття “толерантність” у сучасному розумінні має широкий спектр тлумачень та інтерпретацій. У науковій літературі толерантність інтерпретується як згода з думками та поглядами інших, активна моральна позиція та психологічна готовність до терпимості заради взаєморозуміння і позитивної взаємодії; моральна якість особистості, яка проявляється у повазі до чужих думок, звичаїв, вірувань, інтересів та почуттів, завдяки чому спілкування між людьми набуває виваженості, сприяє знаходженню істини; байдужість, неможливість взаєморозуміння, поблажливість, розширення власного досвіду і критичний діалог; прояв усвідомленого і відповідального вибору людини, її особистісної конструктивної позиції та активності в побудові певних взаємостосунків.

Використана література:

1. Новичков В. Б. Столичный мегаполис как полиэтническая и поликультурная среда / В. Б. Новичков // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 83-87.
2. Якса Н. В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: навчальний посібник / Наталія Володимирівна Якса. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 312 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко; ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко]. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. ... д. філос. наук: спец. 09.00.10 “Філософія освіти” / О. А. Грива. – К., 2008. – 32 с.
5. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – № 11 – С. 46–54.
6. Садохин А. П. Культурология. Теория культуры: учеб. пособие / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2004. – 365 с.
7. Мириманова М. Толерантность как проблема воспитания / М. Мириманова // Развитие личности. – 2002. – № 2. – С. 104-116.

БЕЛОКОННЫЙ С. П. Психолого-педагогический аспект толерантности как важного качества личности.

Статья посвящена психолого-педагогическому анализу понятия “толерантность”, рассмотрены основные характеристики и функции толерантности, обоснована важность этого личностного качества.

Ключевые слова: толерантность, толерантные отношения, основные характеристики, функции, личность.

BELOKONNYI S. P. An psychological and pedagogical aspect of the notion tolerance of this personality quality.

The article is devoted to psychological and pedagogical analysis of the notion “tolerance”, it studies the major characteristics and functions of tolerance, the importance of this personality quality.

Keywords: tolerance, tolerance relationship, the major characteristics, functions, personality.

УДК 378:811(07):371.31

Бінецька Д. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗДАТНОСТІ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

В статті розглядаються основні ідеї проблемного навчання, методи й прийоми, організаційні форми та засоби доцільного використання навчальних проблемних ситуацій, постановки і розв'язання навчальних проблем, способи пред'явлення їх викладачем, прийняття та розв'язання студентами проблем.

Ключові слова: проблемне навчання, проблема, задача, майбутній педагог, творча активність, методи, форми, прийоми.

Питанням готовності педагога до виконання своїх професійних обов'язків надавали увагу В. Бондар, М. Дяченко, С. Мартиненко, О. Мороз та ін. Окремі автори акцентують увагу на виявленні чинників, умов, дидактичних і виховних засобів, що дають змогу керувати становленням і розвитком педагога. Питання, пов'язані із вихованням та розвитком пізнавальної активності учнів чи студентів в процесі учіння знайшли своє відображення у ряді теоретичних робіт педагогів (Л. П. Аристової, Ю. К. Бабанського, М. А. Данилова, Б. П. Єсипова, І. Т. Огороднікова, М. М. Скаткіна, М. І. Шамової, Г. І. Щукіної та ін.) та психологів (Б. Г. Ананьєва, Д. М. Богоявленського, О. М. Леонтєва, Н. А. Менчинського та ін.). Питаннями, пов'язаними з розкриттям суті навчальних задач, які є основою проблемного навчання, їх навчаючим та розвиваючим характером,